

Bisschop Jean Kawak:
“Een Syrië zonder christenen zou ik erg vinden.”

pagina 5

Krijgen ‘onze’ kernwapens in Volkel een update?

pagina 7

Esther Mombo:
“Vrouwen zijn notoire gelovigen.”

pagina 9

De tiende Assemblee van de Wereldraad van Kerken: uitnodiging tot een pelgrimstocht.

De Geest waaide in Busan – nu nog in Nederland

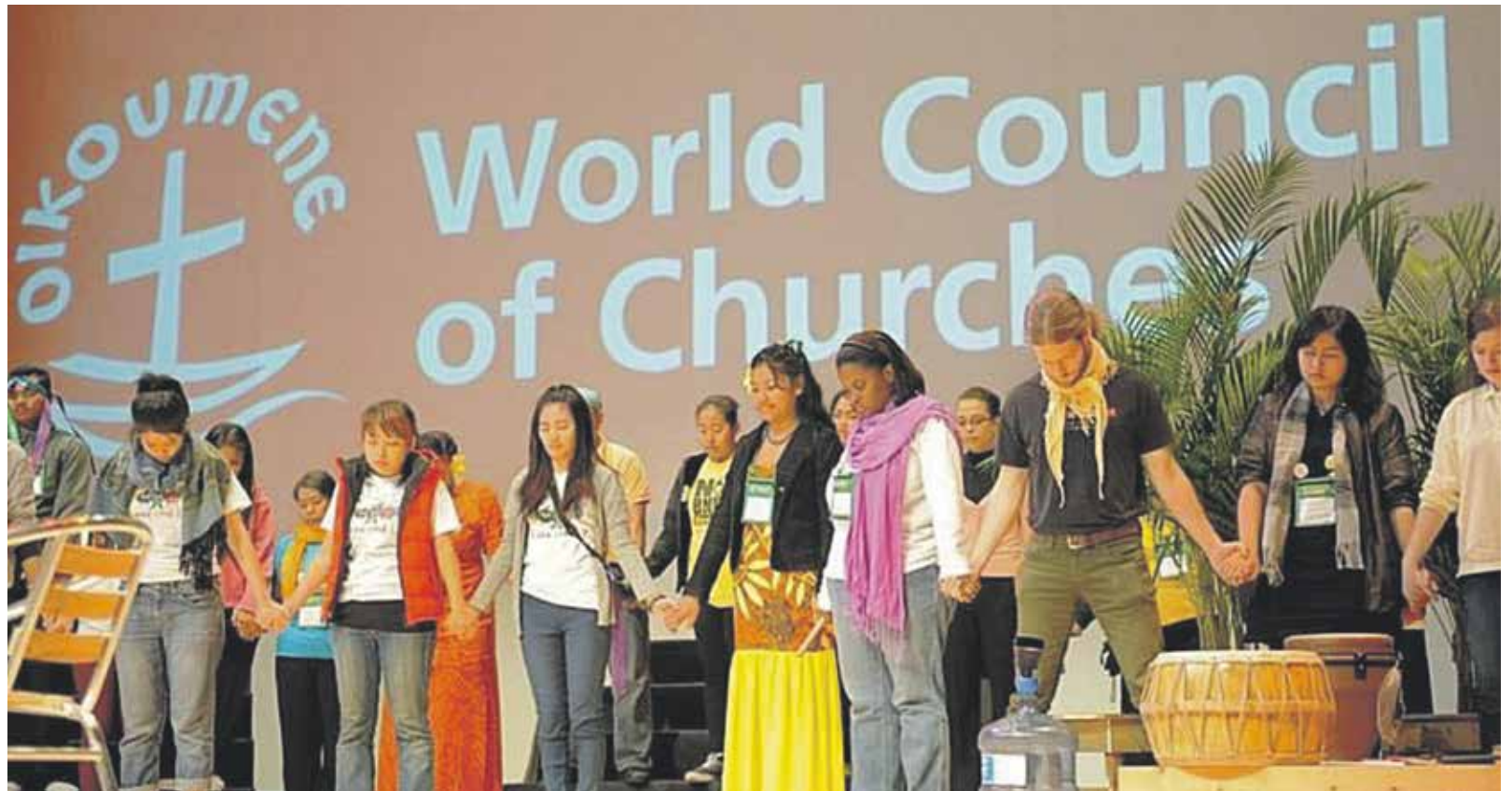
Kees Nieuwerth

In Nederland ontging het de meeste christenen, Duitsland zinderde al maanden voordat kerkleiders op weg gingen naar Busan in Zuid-Korea. De Nederlandse kerkleiders die in Busan waren, zijn zeer enthousiast en geïnspireerd teruggekeerd. Nu nog Nederland in beweging krijgen.

Een veelkleurige gemeenschap kwam bijeen in Busan. Vanuit alle hoeken van de wereld, uit alle continenten, uit vele culturele achtergronden, uit uiteenlopende christelijke tradities, vele talen sprekend en toch werd het eerder Pinksteren dan Babel. Toen twee monniken van Taizé de vijfduizend deelnemers in het overvolle auditorium ertoe brachten samen Laudate te zingen, toen was er de *gevoelde* eenheid, die veel wezenlijker is dan de *geformuleerde* eenheid.

Ons thema was: *God van Leven: leidt ons naar gerechtigheid en vrede*. Persoonlijk had ik daar wat moeite mee. Waarom was het thema niet: God van leven: maak ons instrumenten van Rechtvaardigheid en Vrede? Rechtvaardigheid en vrede bevorderen – bewerkstelligen – dat is toch de roeping van de kerk? Dat is toch bouwen aan het Koninkrijk? In de voorbereidende documenten voor de Assemblee werd dit duidelijk aan de orde gesteld. De met elkaar verweven uitdagingen, gesteld door de financieel-economische-, de klimaat- en ecologische-, de grondstoffen- en energie- en de veiligheids- en vredescrises werden hierin duidelijk op de agenda van de Assemblee gezet. De roeping om te werken aan gerechtigheid, vrede and duurzaamheid voor allen en alle schepselen.

Het uitbannen van armoede, het aan de kaak stellen van de buitensporige verrijking door een kleine minderheid ten koste van de meerderheid, een zorgvuldiger omgang met de schepping, kortom de steeds sterker klinkende roep om transformatie van het dominante economische

model sprak opnieuw duidelijk uit de voorbereidende stukken van de Wereldraad. Zo lag er een stuk over Armoede, Rijkdom en Ecologie, naar een Economie van het Leven: een oproep tot actie, en de stukken over Rechtvaardige Vrede naar aanleiding van de bijeenkomst in Kingston. Hierin werden we er als gemeenschap van gelovigen opnieuw aan herinnerd dat het ‘goede leven’ in de navolging van Jezus niet gelegen is in het vergaren van meer bezit of het uitbreiden van wapenarsenalen voor onze ‘veiligheid’. Ons geloof dwingt ons, zo lezen we, gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping te zoeken. Het boeiende was nu dat die stukken van Life and Work duidelijk verbonden waren met de voorbereidende stukken van Faith and Order. Zo lagen er dus ook documenten voor rond de Eenheid, Zending en de Kerk. In de stukken vanuit beide vleugels van de Wereldraad wordt de wereldwijde kerk opgeroepen zich in te zetten voor een spiritueel gefundeerde *transformatie*. Een transformatie van levensstijl en daarmee ook een transformatie van het dominante economisch model. Om een Economie van het Leven te ontwikkelen in plaats van de heersende Econo-

mie van de Dood. Hiertoe zou de Wereldraad – nog sterker dan voorheen – een pleitbezorger van een nieuwe financieel-economische orde moeten zijn... Eén die recht doet aan de menselijke waardigheid van allen en de zorg voor de schepping. Eén die bijdraagt tot voorkoming van oorlogen en gewapende conflicten door de schaarser wordende grondstoffen eerlijker met elkaar te delen. Daarbij hoort ook het daadwerkelijk terugdringen van de door de ‘ontwikkelde’ landen veroorzaakte klimaatverandering en het recht doen aan de ontwikkelingslanden die daar het meest van te lijden hebben. Hoe kwam deze oproep, hoe kwamen deze thema’s en voorbereidende documenten nu in Busan uit de verf? Een bijeenkomst van zo’n vijfduizend mensen, met ‘s morgens een openingsdienst en kleine bijbelstudiegroepjes, daarna een plenaire zitting in een auditorium en vervolgens hoorzittingen over bepaalde thema’s en daarna een formele vergadering over de agenda van de Wereldraad, zo zagen onze dagen er ongeveer uit. Het wonderlijke is dat – voorzover ik me herinner – eigenlijk alleen de documenten over *Mis-sie* en *Eenheid* in de plenaire ver-

gaderingen expliciet aan de orde zijn geweest. De stukken over *de Kerk* en die over *Rechtvaardige Vrede* en de *Economie van het Leven* eigenlijk niet... Niet dat deze onderwerpen niet aan de orde kwamen tijdens ons samenzijn in Busan. Integendeel, voor een goede luisteraar kwamen ze telkens opnieuw weer naar boven. In de bijbelstudiegroepjes als er contextueel gelezen werd (bijvoorbeeld door onze zusters uit de Filippijnen of onze broeders uit Afrika), in de plenaire zittingen in het auditorium door sprekers, in de vele werkgroepen in de Madang... Zo kwam verschillende keren het schrijnende onrecht naar voren dat de prijs voor medicijnen tegen bepaalde ziektes kunstmatig hoog gehouden wordt door multinationals die het patent daarop hebben: 8000 dollars, terwijl bij het namaken van dat medicijn in India het slechts 80 dollars kost! Zo werd nog eens uitgelegd dat de Verenigde Staten en de Europese Unie jaarlijks voor meer dan 400 biljoen subsidie verlenen aan de landbouw maar de ontwikkelingslanden dat recht ontzeggen. Zij worden zelfs gedwongen hun importtarieven te verlagen, terwijl wij hoge importmuren optrekken

rond onze economieën. Toen de Nederlandse delegatie naar de Assemblee elkaar eens informeel ontmoette in een lokaal restaurant stond er op de menukaart dat het varkensvlees uit Duitsland en het kippenvlees uit Brazilië kwam! Niks bevorderen van de lokale landbouw, zo is het toch niet aantrekkelijk voor Koreaanse boeren om varkens of kippen te houden? Nog zo’n pijnlijk voorbeeld: grote, internationaal opererende ondernemingen sluiten bilaterale verdragen over investeringen in hun belangen met regeringen in landen in de zuidelijke wereldhelft af. Daarin verzekeren ze zich in de kleine lettertjes tegen zogeheten ‘toekomstige verliezen’. Als namelijk die landen het wagen om – democratisch! – naderhand nieuwe sociale of milieuwetgeving aan te nemen, dagen ze die landen voor het gerecht. Zo loopt er een proces tegen de overheid van Peru met een eis van 2.3 miljoen dollar! En diezelfde multinationals schamen zich er niet voor om, ten koste van ontwikkelingslanden, op grote schaal de belasting te ontwijken. ‘Belasting-rechtvaardigheid (tax justice) is dringend nodig!’

vervolg op pagina 2

vervolg van pagina 1

Een voorbeeld dicht bij huis: Nederland staat in de toptien van de landen die de grootste ecologische voetafdruk hebben, hoort tot de landen met de hoogste kooldioxide-uitstoot en staat momenteel bekend om het slechtste klimaatbeleid binnen de Europese Unie.

Wat ook aan de orde kwam is de zorg van velen in Zuidoost-Azië rond de opbouw van militaire macht in de regio. De spanningen lopen op. Op allerlei kleinere eilanden vallend onder het bestuur van Korea (Jeju), Taiwan (Orchid Island), Japan (Okinawa), de Filipijnen en de Verenigde Staten (Hawaii) worden of zijn militaire bases gebouwd waartegen de lokale bevolking protesteert. Vliegdekschepen worden door zowel de VS, als China en India ingezet. Nucleaire onderzeeërs maken gebruik van zeehavens in de hele regio. Wereldwijde competitie leidt tot scherpere afbakening van territoria en wereldwijde wapenwedstrijd. Kernwapens zijn alomtegenwoordig.

Eigenlijk is dit alleen maar een illustratie van het feit dat vorig jaar wereldwijd het ongelooflijke bedrag van 1,7 triljoen dollar aan wapenbestellingen werd uitgegeven...Dus nogmaals: een economie van de Dood, in plaats van het Leven.

'Kiest Gij dan het Leven' is toch de oproep van het evangelie. Die oproep werd ook weer eens sterk benadrukt op deze Assemblee. Bisschop Duleep uit Sri Lanka riep op tot 'victim-theology' om onze roeping te zien in het licht van de onderdrukte kwetsbaren in deze wereld. Elders tijdens de Assemblee werd dit wel de 'mission from the margins' genoemd. Dat dit dringend nodig is bewijst de actualiteit.

De socioloog en filosoof Habermas kreeg – terwijl wij in Busan waren – de Erasmusprijs uitgereikt. In een interview wees hij erop dat, alhoewel de onderling verweven crises situaties een

kans op wezenlijke transformatie van het systeem bieden, onze nationale regeringen slechts en alleen in de 'aanpassingsmodus' schieten.. Er wordt marginaal gesleuteld aan het systeem. Werkelijke transformatie en de daarbij behorende langetermijnvisie ontbreekt.

In de kranten stond onlangs een interview met Ad Melkert die meewerkte aan een rapport om de koers van de PvdA te verleggen, getiteld 'Bakens verzetten', waarin gepleit wordt voor een meer solidaire en groene economie. Het lijkt me echter dat het regerende kabinet vooralsnog een geheel andere koers vaart. De voorzitter van ondernemers en werkgevers in dit land, de heer Wientjes, bepleitte dat we in onze internationale contacten niet langer de dominee moeten zijn, maar dat de 'koopmansgeest' moet prevaleren! Nederland heeft nu immers een bladzijde omgeslagen, we hebben nu een Ministerie van Hulp en Handel.

Werk aan de winkel voor de kerken: inzet voor gerechtigheid en vrede!

Ik zeg – gelet op het verloop van de Assemblee – misschien moeten we niet de dominee uithangen, maar wel als oprecht gelovigen

in deze wereld staan en dat vraagt indien nodig 'Speaking Truth to Power'!

De verschillende bijeenkomsten en de verklaringen van de Assemblee bieden duidelijke aanknopingspunten voor het werkprogramma van de Wereldraad in de komende acht jaar, tot de volgende Assemblee. Opgeroepen werd tot samen op weg gaan in een *Pelgrimage voor Gerechtigheid en Vrede*. Hierbij werden tijdens de Assemblee tal van (kritische) vragen gesteld, zoals; – 'Waar gaan we dan naar toe?'

– 'Wat mij betreft: naar het Koninkrijk, want de roeping van de wereldwijde kerk is bouwen aan het Koninkrijk hier-en-nu!'

– 'En hoe ziet die Pelgrimage er dan uit?'

– Wat mij betreft: die brengt dezelfde dynamiek en krijgt hetzelfde brede draagvlak binnen de kerken als het conciliair proces voor Gerechtigheid, Vrede en Heelheid van de Schepping. Brengt dezelfde inspirerende en enthousiaste Geest en dezelfde betrokkenheid als die bij het conciliair proces. Van Wereldraad tot nationale Raden, tot

lidkerken, tot lokale gemeenten en parochies die opnieuw 'gemobiliseerd' worden voor de 'goede zaak'. De zaak van de roeping van ons gemeenschappelijk geloof. De zaak van de navolging van Jezus, die zoals Ter Schegget het ooit formuleerde, inhoudt dat we 'partijgangers der armen' zijn. Daartoe roept ook Paus Franciscus ons op!

Vele gemeentelieden hebben immers in de afgelopen jaren gevraagd: waar is die Geest, die betrokkenheid, die gedrevenheid van het conciliair proces toch gebleven? Zou dat niet een nieuwe missionaire presentie in onze samenleving kunnen zijn? Hierbij roep ik de Katholieke Vereniging voor Oecumene en de Raad van Kerken op om die Pelgrimage in Nederland in die geest actief vorm en inhoud te gaan geven. Laten we samen op weg gaan en laten we er samen voor gaan! En, zoals het lied dat we bij de opening én vaak tijdens de Assemblee zongen, het zegt: "Until all are fed we cry out, until all are fed we SERVE!"

Bijdrage tijdens de bijeenkomst over de Assemblee van de Wereldraad van Kerken, onder de titel 'Inspiratie van Busan', georganiseerd door de Katholieke Vereniging voor Oecumene en de Raad van Kerken in Nederland op 22 november 2013 te Utrecht.

advertentie

VredesMagazine

Jaargang 5 nummer 3 – 3e kwartaal 2012 – Prijs euro 2,50

- Aanval op Iran kan tot genocide leiden
 - NATO game over bestormt het hoofdkwartier
- Onderzoeksdossier:
- Ondertussen in Irak

VredesMagazine informeert over oorlog en vrede, over machtspolitiek en veiligheidsbeleid, maar ook over alternatieven voor geweld en het opbouwen van een vredescultuur. Vredesmagazine analyseert, stemt tot nadenken en schudt mensen wakker.

Neem een abonnement of vraag een gratis proefnummer aan!

www.vredesmagazine.nl

In beperkte mate is het mogelijk dat onze bondgenoten, sponsors en aanverwante organisaties, na overleg met de redactie kleine advertenties doen opnemen tegen betaling. Informatie hierover is te verkrijgen via www.kerkenvrede.nl lvdherik@narratio.nl Ook uitwisseling van dergelijke boodschappen met sympathiserende media is hierbij mogelijk.

**Namens de redactie,
Leen van den Herik**

Het is een illusie te denken dat de bezuinigingen automatisch betekenen dat de rol van het militaire apparaat beperkter wordt. Het lijkt juist de andere kant op te gaan.

Bezuinigingen bij Defensie: is de bodem in zicht?

Mark Akkerman

Tijdens een recente hoorzitting in de Tweede Kamer over de toekomst van de krijgsmacht luidde veiligheidsdeskundige Rob de Wijk op theatrale wijze de noodklok over de bezuinigingen van de laatste jaren: "We zitten op defensiegebied ongeveer op het niveau van Cyprus, Malta en het neutrale Finland. We zijn internationaal totaal aan het onderpresteren." En Commandant der Strijdkrachten Tom Midden-dorp schreef in een blog: "Steeds meer mensen zien dat de bodem bij Defensie bereikt is."

Deze geluiden zijn niet nieuw, al minstens twintig jaar wordt door militairen en politici geroepen dat er echt niet verder bezuinigd kan worden op defensie. Desondanks werden ook de afgelopen jaren zonder problemen structurele bezuinigingen op Defensie doorgevoerd.

De defensiebegroting voor 2014 kende een bezuiniging van 348 miljoen euro. Hoewel er wel honderden nieuwe gedwongen ontslagen aangekondigd werden, was er voor het eerst sinds jaren geen sprake van grootschalige ingrepen. Een deel van de geplande kortingen ging vervolgens weer van tafel in het akkoord dat coalitiepartners VVD en PvdA sloten met D66, ChristenUnie en SGP. Zo waren de aangekondigde sluitingen van kazernes in Ermelo en Assen, die regionaal nogal wat beroering veroorzaakten, nu van de baan.

Investerings

Te midden van de diverse bezuinigingen, kiest Defensie ervoor op een aantal vlakken juist te investeren. Zo stond in de Defensiebegroting 2012 dat 50 miljoen euro extra voor verdere ontwikkeling van de cybercapaciteit zou worden uitgetrokken in de periode 2011-2015. In 2014 is bijvoorbeeld bijna 8 miljoen euro

gereserveerd voor het versterken van de cyber-inlichtingencapaciteit van de Militaire Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (MIVD).

De meest ingrijpende geplande nieuwe aanschaf, die met de zoveelste draai van de PvdA nu definitief lijkt te zijn geworden, is zonder meer die van de Joint Strike Fighter (F-35 Lightning II). Ook het kopen van drones, de zogenaamde MALE UAV, staat nog op de rol.

Overheid als wapenhandelaar

Een deel van de geplande investeringen kan pas gerealiseerd worden wanneer Defensie geld binnen krijgt uit de verkoop van materieel dat afgestoten wordt. Dat is inmiddels een hele waslijst geworden.

De markt voor tweedehands wapens heeft de laatste jaren te kampen met een flink overschot aan aanbod, waardoor de verkopen van het Nederlandse materieel achterbleven bij de verwachtingen. Om de spullen toch te kunnen slijten, waren de vorige en huidige regering bereid om de exportcriteria voor wapenuitvoer nogal soepel toe te passen.

Een geplande verkoop van 100 Leopard-2 tanks aan Indonesië was volgens Hans Hillen, destijds minister van Defensie, geen probleem: "Als koopman heb ik geen moraal". Hij had er dan ook geen boodschap aan dat de Tweede

Kamer zich vanwege de mensenrechtensituatie in het land tegen de verkoop keerde, maar de deal ketste uiteindelijk toch nog af.

Afgelopen juni werd de voorgenomen verkoop van 15 F16's aan Jordanië, dat al jarenlang een grote afnemer van door Defensie afgestoten wapens is, bekend gemaakt. De verantwoordelijke ministers, Frans Timmermans (Buitenlandse Zaken) en Lilianne Ploumen (Buitenlandse Handel) zagen geen enkel bezwaar, ondanks de slechte mensenrechtenreputatie van Jordanië en de ligging in een regio vol spanningen en geweld.

Defensiebeleid

Enkele jaren geleden voerde Defensie een breed onderzoek uit naar mogelijke inrichtingen van de krijgsmacht in de toekomst. Dit resulteerde in mei 2010 in de zogenaamde 'Verkenningen', waarin een aantal scenario's uiteen werd gezet. De regering koos al snel voor het scenario "Veelzijdig inzetbaar", met "een balans [...] tussen de drie strategische functies: beschermen, interveniëren en stabiliseren" en "het zwaartepunt op de veelzijdigheid en de flexibele inzetbaarheid van de krijgsmacht in het licht van de drie hoofdtaken van Defensie". Dit moet resulteren in "een krijgsmacht die onder zeer uiteenlopende omstandigheden kan worden ingezet ter verdediging van het eigen en het bondge-

nootschappelijke grondgebied, ter bescherming van de Nederlandse belangen in den vreemde en in dienst van de internationale rechtsorde."

Afgelopen september kwam Defensie-minister Hennis-Plaschaert met haar visie op de toekomst van de krijgsmacht: 'In het belang van Nederland'. De titel past in de voortgaande ontwikkeling waarin het Nederlandse eigenbelang steeds openlijker als het doel van buitenlands beleid wordt beleden.

De strekking van de nota is volledig in lijn met de conclusie die in 2010 werd getrokken en wordt samengevat als: "De Nederlandse krijgsmacht moet voorbereid blijven op een scala aan inzetmogelijkheden, in alle fasen van een conflict en zo nodig op grote afstand van onze landsgrenzen." En daarom blijft "een krachtige en internationaal inpasbare krijgsmacht [...] nodig."

Terwijl gesproken wordt over brede inzetbaarheid, lijkt de praktijk in toenemende mate een bepaalde kant op te wijzen. De mogelijke inzet van de krijgsmacht in het hoogste geweldspectrum komt steeds meer centraal te staan. De geplande aanschaf van de Joint Strike Fighter, overduidelijk een aanvalswapen, sluit naadloos aan bij deze ambities.

Op het moment dat dit geschreven wordt speelt het voorstel om 400 militairen, waaronder liefst

70 commando's, en gevechtshelicopters naar Mali te sturen. Deze forse bijdrage zou vooral bedoeld zijn om de schijnbaar geschonden internationale reputatie van Nederland te herstellen, na mislukte pogingen om aan eerdere missies in Mali deel te nemen. De vraag naar nut en noodzaak van het militair ingrijpen in Mali, of van de Nederlandse bijdrage daaraan, wordt niet gesteld. Belangrijker is de rol die Nederland als grote speler op het wereldtoneel wil innemen, en de daaraan gekoppelde economische belangen.

Vredeswerk?

Alle bezuinigingen op Defensie ten spijt, de neiging om internationale problemen te lijf te gaan met militaire (pseudo)oplossingen wordt alleen maar groter. Andere onderdelen van buitenlands beleid worden in hoog tempo verder naar de achtergrond gedirigeerd. Met betrekking tot de militaire missie in Mali constateerde GroenLinks-fractievoorzitter Bram van Ojik dat er geen sprake meer is van een 'evenwichtige benadering', nu de nadruk ligt op het sturen van militairen en diplomatie en ontwikkelings-samenwerking steeds meer ondergeschreven kindjes worden. Dat geldt des te meer voor civiel vredeswerk en het streven naar mondiale rechtvaardigheid. Mooie woorden over conflictpreventie in de in juni gepubliceerde Internationale Veiligheidsstrategie ('*Veilige wereld, veilig Nederland*') blijven in de praktijk dan ook vooral dat: mooie woorden.

Als vredesactivisten zullen we geen bezwaar maken tegen bezuinigingen op Defensie. Sterker nog, we zien de uitgaven graag zo snel mogelijk richting nul gaan. Het is echter een illusie te denken dat de bezuinigingen automatisch betekenen dat de rol van het militaire apparaat beperkter wordt. Het lijkt juist de andere kant op te gaan, hoeveel alarmbellen politici, militairen en deskundigen ook laten rinkelen.

Zingende pelgrimstocht

Maakt de kerk nog wel werk van de vrede? Een verzuchting die nog wel eens wordt gehoord. Verrassend genoeg is het antwoord op deze vraag positief. De 10de Assemblee van de Wereldraad van Kerken nodigt de kerken uit om mee te doen aan 'de bedevaart van gerechtigheid en vrede'. De Wereldraad heeft afscheid genomen van de 'rechtvaardige oorlog' en zich bekeerd tot de 'rechtvaardige vrede'. Een late echo van het boek 'De zondeval van het Christendom' van Dr. G.J.

Heering. In 1924 was hij een van de oprichters van *Kerk en Vrede*. Hij meende dat het christendom al zestien eeuwen dwaalde door de oorlog te aanvaarden: de zondeval van het christendom. Behalve de Wereldraad van Kerken, doet ook paus Franciscus van zich spreken. Hij blijkt zijn naam met ere te dragen. Zo heeft hij gewaarschuwd voor ongebreideld kapitalisme. Volgens hem is dat

een "nieuwe tirannie". Hij roept de wereldleiders op om armoede en groeiende ongelijkheid in de wereld te bestrijden. De kerkelijke leiders roepen ons op om de weg van gerechtigheid en vrede te gaan. *Kerk en Vrede* doet graag het aanbod om de kerken op weg te helpen met het zingen van het vredeslied. Dat blijkt een goede reisgenoot op de weg van de vrede. Al zingend houden we elkaar

bij de les en houden we het visioen van vrede levend.

Zo is er het Liedboek, *Zingen en bidden in huis en kerk* (2013) van protestants Nederland. Dat heeft als laatste rubriek 9 liederen om vrede (zie daarover blz. 11). Beter kan een liedboek niet afsluiten, dan met het perspectief van de vrede. Ziet u mogelijkheden voor uw kerk, neem dan gerust contact op met Arie de Bruijn voor 'Het vredeslied besproken en gezongen'. E-mail: a.debruijn@kerkenvrede.nl of tel. 030-2316666.

De ene oorlog is nog niet geëvalueerd of de andere wordt al weer begonnen. Zo krijgen critici geen kans.

Pacifistische prietpraat rond Syrië

Bram Grandia

Ingrijpen of niets doen? Zo werd de oorlog tegen Syrië verkocht. We kunnen toch niet niets doen? We moeten 'iets' doen. Wie zich niet in dat dilemma wil laten drukken, wie twijfels heeft bij dat 'iets doen', wordt neergezet als een passieve pacifist.

Willem Post, Amerikadeskundige van Clingendael, schreef op 28 augustus in het dagblad *Trouw*: "Onze politieke partijen zijn doorgaans gefundeerd op christelijke en humanistische beginselen. Wie zich pacifistisch opstelt, schaart zich al gauw in het kamp van de farizeeërs. Op zich heb ik respect voor pacifisten maar dat houdt op als je logischerwijs kunt voorspellen dat 'niets doen' Assad aanmoedigt nog meer chemische wapens in te zetten." Post schreef dat op een moment toen nog niet bewezen was dat Assad achter de gifgas-aanval zat. Ik las het op de dag dat *Trouw* een katern wijdde aan de *'I have a dream'*-toespraak van Martin Luther King. Willem Post beëindigde zijn pleidooi om militair in te grijpen met de volgende passage: "Het zou mooi zijn als er ooit een tijd aanbreekt dat wapens kunnen worden omgesmolten tot ploegscharen. Maar aan dat soort futuristische prietpraat hebben de vele duizenden potentiële nieuwe slachtoffers in Syrië niets. Niets doen is geen optie want dat zal tot nog meer grootschalig leed leiden. Politici en burgers, ook in ons land, moeten nu hun verantwoordelijkheid nemen." Wie nu nog pacifist is, pleit voor een geweldloze oplossing of zich schaart in het kamp van hen die tegen een oorlog pleiten, handelt onverantwoordelijk volgens Post. Dit is het overbekende geluid tegenover pacifisten. Aardige en sympathieke mensen, maar als het op handelen aankomt, zijn ze nergens.

Gecompliceerd conflict

Als pacifist sta ik niet in een traditie van niets doen, maar in een traditie waarin alles gedaan wordt om oorlog te voorkomen. Een traditie waarin een fundamentele kritiek geleverd wordt op het gebruik van geweld. Een traditie waarin een conflict niet versimpeld wordt tot een strijd tussen goed en kwaad. En traditie waarin de verschillende actoren in beeld gebracht worden. Wie zijn de tegenstanders van Assad, wie zijn hun bondgenoten, wat is Al Nushra voor een beweging en wie ondersteunen hen? Allemaal vragen waardoor een simpel voorgesteld conflict gecompliceerd wordt. Die complicatie maakt duidelijk dat een

zogenaamde snelle militaire oplossing geen oplossing is, maar een verergering van de situatie. Vreemd, hoe slecht oorlogen geëvalueerd worden. Dat heeft alles te maken met de snelheid van de zogenaamde *war on terror*. De ene oorlog is nog niet geëvalueerd of de andere wordt al weer begonnen. Zo krijgen critici geen kans. De vaart moet erin gehouden worden.

Nu is er een adempauze dank zij intensief diplomatiek overleg. Er is met de regering van Assad een overeenkomst gesloten om de chemische wapens te vernietigen. Dat is een enorme stap voorwaarts. Stel je voor dat zo'n

ploegscharen. Er blijkt een derde weg te zijn tussen ingrijpen en niets doen. Het is de moeite waard om te analyseren waarom het geloof in een gewapend ingrijpen zo diep geworteld is in de Amerikaanse en West-Europese buitenlandse politiek.

Martin Luther King versus Obama

Wat zou ik vandaag graag een debat zien tussen Barack Obama en Martin Luther King! Ik vermoed dat ze lijnrecht tegenover elkaar zouden staan. In zijn kerstpreek in 1967 (enkele maanden voordat hij vermoord werd) kijkt Martin Luther King

zijn droom en zegt: "Ik koester vandaag nog altijd een droom dat op een dag de oorlogen ten einde zullen komen, dat de mensen hun zwaarden zullen omsmeden tot ploegscharen en hun speren tot snoeimessen, dat de volkeren niet meer zullen opgaan tegen de volkeren en dat ook niemand meer over oorlog zal peinzen" (*Jesaja 2:2-4*).

Willem Post zegt nogal wat, als hij het hart van de joodse en christelijke vredesverkondiging wegzet als "futuristische prietpraat". Hij zet zo een hele profetische traditie weg als naïef. Je kunt niet enerzijds diep ontroerd zijn over de kracht van de

Aan het slot van zijn artikel 'dwars denken' (*Groene Amsterdammer*, 12 okt. 2011) schreef Chomsky: "In de Hebreeuwse geschriften komen figuren voor die naar hedendaagse maatstaven dissidente intellectuelen zijn, en 'profeten' worden genoemd in de Engelse vertaling. Zij veroorndden op bittere wijze het establishment met hun kritische geopolitieke analyse, hun veroordeling van de misdaden van de machtigen, hun oproepen tot gerechtigheid en aandacht voor de armen en hulpbehoevenden. Koning Ahab, de kwaadste der koningen, hekelde de profeet Elia als een Israël-hater, de eer-

afpraak gemaakt zou worden met Israël, om ook daar de hoeveelheden chemische en atoomwapens te vernietigen. Het wonderlijke is, dat dit aan de orde stellen al vloeken in de westerse kerk is. "De hel, dat zijn de anderen". "De terroristen, zijn de anderen".

Intussen kunnen Ban Ki Moon en vele landen van de VN die tegen gewapend ingrijpen hebben gepleit, opgelucht ademhalen. Inmiddels is de Nobelprijs voor de Vrede van 2013 uitgereikt aan de Organisatie voor het Verbod op Chemische Wapens. Deze OPCW wordt onderscheiden wegens haar "buitengewone bijdragen aan het elimineren van chemische wapens", aldus het Nobelprijscomit . Als dat geen concrete uitwerking is van het omsmeden van zwaarden tot

terug op zijn rede *'I have a dream'*. Het thema van zijn preek is 'vrede op aarde'. King bekritiseert president Johnson die  n bommen laat vallen op Noord-Vietnam  n welsprekend spreekt over vrede. King zegt: "We moeten vreedzame doelen nastreven met vreedzame middelen. Dit alles wil in laatste analyse zeggen dat doel en middelen samenhang moeten bezitten." King noemt de Vietnamezen, de Russen en de Chinezen zijn broeders. Het is een indrukwekkende preek. King kijkt daarin ook terug naar 28 augustus 1963 en beschrijft hoe zijn droom in een nachtmerrie veranderde toen de 16.000 zogenaamde Amerikaanse militaire adviseurs in Vietnam uitgroeiden tot een gevechtsleger van meer dan 500.000 Amerikaanse jongens. King herneemt

geweldloze verkondiging van King toen en nu de actualisatie van zijn denken wegzetten als onzin.

Dwarsdenker Chomsky

Ik probeer de laatste weken zoveel mogelijk te lezen uit het werk van de Amerikaanse taalfilosoof Noam Chomsky. Hij is een vlijmscherp analyticus van de Amerikaanse buitenlandse politiek. Hij onthult de diepe geopolitieke drijfveren. Hij laat zien dat Amerika's *war on terror* voortdurend leidt tot Amerikaanse staatsterreur. Het belangrijke van zijn werk vind ik dat Chomsky een continue lijn laat zien in de buitenlandse politiek van de VS. Een lijn die bepaald niet alleen een spoor van bevrijding laat zien, maar vooral een spoor van vernieling.

ste 'zelfhatende jood' of 'anti-Amerikaan' in de moderne pendanten. De profeten werden grof behandeld, anders dan de vleiers in de rechtbank, die later werden afgedaan als valse profeten. Het patroon is begrijpelijk. Het zou raar zijn als het anders was.' In die zin staat Willem Post met zijn 'profetie als futuristische prietpraat' in een oude traditie.

De auteur is lid van de theologische werkgroep van Kerk en Vrede

Bisschop Jean Kawak: “Ga niet mee met Obama als die binnen valt, zoals jullie dat deden met Irak. We willen geen militaire interventie, daar hebben we slechte ervaringen mee, zie Irak, zie Afghanistan.”

“Een Syrië zonder christenen zou ik erg vinden”

Redactie Vredesspiraal

Europa kan niet meer weggijken van de vluchtelingendrama's in het Middellandse zeegebied. Ook helder wordt, dat onder die vluchtelingen veel Syriërs zitten, die naar Egypte trokken om de oorlog te ontlopen. Maar ook Egypte is voor hen niet meer een veilige plek. Overigens is de Middellandse zee niet de enige bedreiging in het vluchtverhaal. In Bulgarije en Griekenland komen ze in gevangenissen en krijgen ze niet voldoende te eten. Ook Italië werkt niet mee. Wie Turkije illegaal binnenkomt, komt niet meer weg. Mensenhandelaren bedriegen hen. De vluchtelingen zijn volledig speelbal tussen diverse groepen. En dat geldt niet alleen voor Syrische christenen, maar ook voor Afrikanen en moslims. Wie kan vlucht per vliegtuig, wie dat niet kan betalen gaat de gevaarlijke routes.

De Syriërs die de Middellandse zee overleefden, hebben mogelijk drie dramatisch bedreigende situaties achter de rug, zijn mogelijk driemaal ontsnapt. Dat is drama. En dat is machteloosheid voor alle partijen die niet aan het schieten zijn. Drama, dat niet zomaar is op te lossen. *Kerk in Actie* werkt in Syrië, en haalde onlangs bisschop *Jean Kawak* van de Syrisch Orthodoxe Kerk naar Nederland. Zoals altijd rond zulke dramatische situaties, roepen niet alle stemmen om eenzelfde soort hulp. In een ontmoeting die georganiseerd was rond bisschop Kawak, werd dat ook helder. Een vertegenwoordiger van de *World Council of Arameans* pleitte sterk voor hulp alleen aan christelijke groepen. Dit omdat niemand anders die zou helpen. *Johny Messo*, voorzitter, sprak in dit geval vooral over de 1500 Syrische vluchtelingen die zij in Turkije kunnen bereiken, en die alles nodig hebben. Als bijzonder historisch accent merkte hij op, dat

de Aramese christenen ook thuis zijn in Turkije: “Daar vluchtten we weg na de Eerste Wereldoorlog, we komen dus uit die regio.” Hij pleit ervoor, om de Arameërs niet alleen als een kerkgenootschap te zien, maar als een volk. Hij wil die erkenning. Een pleidooi dat zeker ook samenhangt met de positie van migranten. Als volk erkend worden geeft je méér identiteit.

Niet sektarisch

Bisschop Kawak legt dan ook andere accenten in hetzelfde dramaverhaal. Hij benadrukt juist datgene wat christenen binnen Syrië het hardste nodig hebben, zoals wij dat ook al sinds 2003 horen van de dominicaan pater Yousif Thomas Mirkis in Irak. Kawak: “Ik weet het, er wordt bijvoorbeeld over Pakistan gezegd dat de moslims daar de christenen niet helpen. Best mogelijk, maar wij gaan dat dan niet kopiëren, dat zou de situatie alleen maar erger maken. Wij helpen mensen omdat ze hulp nodig hebben. Het geeft ons krediet, en het is onze roeping humaan te zijn. Door allen te helpen, geven we een ander signaal af juist in een strijd die sektarisch lijkt en gemakkelijk zo wordt voorgesteld.”

Met een stem die een krachtige rust uitstraalt, houdt de bisschop een bewogen pleidooi. “Het Syrische volk is niet sektarisch, wij hebben een mooi mozaïek van mensen in Syrië en we hebben het nodig dat dat blijft. Als christenen maakten we tien procent uit van het volk, dat zal nu minder zijn. We zijn verdeeld over veel verschillende kerken, maar werken nauw samen in de Raad van Kerken van het Midden Oosten. Ook met de 72 % Soennieten 15 % Sjiïeten hebben we goede relaties. Syrië is een land met een sterke coëxistentie tussen alle groepen. Wij waren een heel ontspannen samenleving, zonder sektarische problemen”. Fije Duim van *Kerk in Actie* bevestigt dat, hij was vaak in Syrië. Leo van Leijssen van de *Katholieke Vereniging voor Oecumene* nuanceert het: “De men-

Bisschop Jean Kawak.

sen zijn erg vriendelijk, maar ze houden altijd iets achter, omdat ze niet open kunnen spreken.” Bisschop Kawak ontkent dat niet, maar vraagt terug: “Ik ben het er niet mee eens dat de stam van Asad zoveel macht heeft. We hebben geen behoorlijk politiek systeem. Maar denk je, dat wat we nu hebben de oplossing is? Sinds het geweld van al die fundamentalistische groepen gaan steeds meer mensen van Asad houden. We waren wel veilig. We leefden als burens goed met elkaar. En nee, niet alle christenen zijn voor Asad. Ook onder christenen vind je alle soorten meningen. Maar we zijn wel allemaal bang van de groepen die nu proberen de macht te krijgen.”

Escalatie en clash

Bisschop Kawak zet het nog eens op een rij: “Syrië was een land van vreedzame coëxistentie tussen de diverse groepen. Op 15 maart 2011 begonnen er rustige demonstraties, die vroegen om bepaalde veranderingen, om meer vrijheden. Men vroeg niet om het aftreden van Asad. Er

kwam een eerste escalatie van geweld, ook vanuit sommige demonstranten, die met stenen gooiden.

In Holms, het hart van Syrië, kwam het tot een serieuze clash tussen leger en oppositie. Daarop kwamen er stemmen die het aftreden van Asad eisen, dat leidde tot verdere escalatie. Vervolgens merkten we dat diverse radicale islamitische groepen begonnen te strijden om de macht; groepen die uit buurlanden kwamen, die uit buitenland worden gesteund met wapens. Die groepen dringen christelijke gemeenschappen binnen, dwingen tot bekering, vermoorden wie niet wil. Wij willen geen religieuze staat, ook niet een christelijke staat. Ik wil mijn overtuiging niet aan een ander opdringen. Nu zijn er groepen die iets willen opdringen, met geweld.”

Dringend pleidooi

En dan wordt zijn pleidooi heel dringend: “Ga niet mee met Obama als die binnen valt, zoals jullie dat deden met Irak.

We willen geen militaire interventie, daar hebben we slechte ervaringen mee, zie Irak, zie Afghanistan.” Op de vraag welke oplossingen de bisschop ziet, antwoordt hij: “Wij christenen zijn zonder verweer, we hebben geen wapens en willen ook geen wapens, uit overtuiging willen we die niet. Ook paus Franciscus pleit voor een andere weg naar vrede. Er moet dialoog komen, tussen alle partijen. Zonder dialoog kunnen we niets oplossen. Wij als Syrische christenen willen in Genève kunnen meespreken. Niet om alleen voor onszelf te pleiten. We zoeken een oplossing voor Syrië als geheel. Wij hoeven niet apart beschermd te worden, we willen niet in een getto wonen. In Syrië zijn we allemaal in gevaar. Allemaal samen moeten we een weg vinden.”

“Als dit te lang gaat duren, zal er een verdeeld land zijn. Dat is niet wat we nodig hebben. We moeten nu de samenleving weer opbouwen, in dialoog, met een heleboel kleine Ronde Tafels, ontspanning tussen elkaar. En dan een duurzame economie, onderwijs, een systeem van gezondheidszorg, een echt politiek systeem.

Misschien moeten de grenzen gesloten worden. Echt gesloten, dan kunnen er ook geen wapens meer binnen komen. En weet, er is geen onafhankelijke oppositie. Elke oppositiegroep zoekt steun in buitenland. We hebben de kans nodig met elkaar in gesprek te gaan. Of het dan beter kan worden? We weten niet waar we zullen eindigen. Maar nu zijn we alles aan het verliezen.

Wij christenen willen bouwen aan een nieuw Syrië. Ik droom van een Syrië tegen geweld, voor verzoening, van een vredesproces en van gelijkheid. Ik wil in mijn land geen tweederangs burger zijn. Een Syrië zonder christenen zou ik erg vinden. Wij werden 37 na Christus gesticht, we spreken nog de taal van Jezus. Wij wonen daar, wij horen daar.”

De Geest waait waarheen zij/hij wil en omvat de hele kosmos (17). De Geest geeft haar/zijn gaven vrijelijk en zonder voorkeuren. De gaven zijn bedoeld om gedeeld te worden zodat anderen erdoor worden opgebouwd. Ze zijn gegeven met het oog op de verzoening van de hele schepping (24). We spreken van de Geest in wijsheid.

We betreuren het dat zendingswerk dat met kolonisatie verbonden was, vaak

neerkeek op lokale culturen en niet inzag dat de inheemse bevolking over wijsheid beschikte. Lokale wijsheid en cultuur die levensbevestigend is, beschouwen wij als een gave van God (27). Het is niet aan ons om te claimen dat de Geest met ons is. Anderen moeten dat het herkennen in de manier waarop wij leven. Jezus vervulde zijn zending door met

De Geest daagt ons uit

de gemarginaliseerden van zijn tijd op te trekken, omdat hun situatie de zondigheid van de wereld duidelijk maakte (36) Zending vanuit de marges nodigt de kerk uit om tot een nieuw verstaan van zending te komen, namelijk als de roeping door Gods Geest die een wereld op het oog heeft waar volheid van leven beschikbaar is voor allen (37).

Het doel van zending is niet eenvoudigweg, om mensen van de marges naar de centra van macht te brengen, maar om degenen die het centrum bezetten door anderen in de marges te houden daarmee te confronteren.

Ook kerken zijn geroepen om hun structuren van macht te veranderen (40).

Kernzinnen uit de tekst ‘Samen voor het leven. – Zending en evangelisatie in een veranderende wereld’, Busan (zie blz. 1).

Een teken van hoop, dat is wat Nes Ammim wilde zijn en nog steeds is.
Inmiddels is dialoog het belangrijkste 'product' geworden.

50 jaar teken voor de volkeren

Margreet Bos

Nes Ammim, in het noorden van Israël, viert dit jaar zijn 50-jarig jubileum. Er is in die 50 jaar veel gebeurd en veranderd, zowel in Nes Ammim als in Israël. Nes Ammim is een internationale werk- en leefgemeenschap, in 1963 opgericht door (onder andere) de Nederlandse christen Johan Pilon en de Israëlische jood Schlomo Bezek. Het uitgangspunt was de dialoog en het vertrouwen tussen joden en christenen te vergroten.

Deze dialoog is de afgelopen jaren onder leiding van het *Centre of Learning and Dialogue* uitgebreid. Er vinden gesprekken plaats tussen joden, christenen, moslims en anderen. Wat is gebleven is de naam. Opgericht als een 'teken voor de volkeren' (de vertaling van het hebreeuwse Nes Ammim) wil het dat vijftig jaar later nog steeds zijn. De Nederlandse jubileumviering was op 21 september j.l. in Amersfoort. Een dag die mede mogelijk gemaakt is door Kerk in Actie, Kerk in Ontwikkeling en Kerk en Wereld. Maar die ook aansluit bij *Kerk en Vrede*. Op deze dag spraken twee inspirerende vrouwen uit Israël over vredeseducatie in een land waar vrede zo ver weg lijkt.

Blijven geloven in vrede

Een citaat uit het verslag van Anna Rayve op de website van Nes Ammim: "Hoe kun je, wanneer je opgroeit in een conflictgebied, blijven geloven in vrede en daar ook aan werken? Noha Khatib (*Ministry of Education and Local Dialogue Committee*)

en Ayelet Roth (*former director Face-to-Face*) vertelden hoe zij dit deden. Noha maakt deel uit van het lokale dialoogcomité van Nes Ammim. Ze groeide als een van de weinige Palestijnse moslims op in het joodse stadje Nahariya. Over het algemeen hebben Israëli's onmiddellijk door wat de afkomst is van degene die voor hen staat, maar Noha en haar familie werden regelmatig voor joods aangezien. Wanneer joodse mensen erachter kwamen dat ze met een Arabi-

sche familie te maken hadden, schrokken ze vaak. Noha had het gevoel dat ze elke keer weer uit de kast moest komen. Toen ze hoorde van de *'Hand in Hand Schools'* waar joodse en arabische kinderen samen les krijgen, wilde ze onmiddellijk meedoen. Ze hoopt dat wanneer kinderen samen naar school gaan ze later niet meer schrikken van 'de ander'. Tegenwoordig werkt ze bij het ministerie van onderwijs. De vader van de joodse Ayelet Roth raakte zwaar gewond tijdens de Jom Kippoer-oorlog. Als klein meisje gaf hij haar mee dat je je leven alleen met behulp van geweld kan redden en leerde hij haar om wapens te gebruiken. Vrede leek een utopische droom. Ze haatte Arabieren, zonder dat ze ooit contact met ze had. Later, toen ze hen leerde kennen, veranderde haar kijk. 'Vrede is geen ideaal in de verte, maar een onderdeel van het dagelijks leven', aldus Ayelet die lang directeur was bij Face-to-Face, een dialoogorganisatie voor jongeren die net als de Hand in Hand-scholen waar ze nu werkzaam is, haar seminars in Nes Ammim houdt. "Na deze imponerende toespraken werd het jubileumboek *'Van rozenkassen tot dialoog'* aangeboden aan Job Cohen, politicus en oud burgemeester van Amsterdam en aan Ahmed Aboutaleb, voormalig wethouder van Amsterdam en burgemeester van Rotterdam, als symbool voor de dialoog tussen joden en moslims. Beide heren spraken over hun

vriendschap en over hun gezamenlijke optreden in Amsterdam na de moord op Theo van Gogh. De dialoog tussen bevolkingsgroepen ligt hun na aan het hart en ze ontvingen het boek dan ook met dankbaarheid.

"Niets doen is geen optie"

Het boek is een terugblik, een bestandsopname en een vooruitblik. Verschillende auteurs schrijven over de pioniersjaren, het belang van de rozenkassen, het Guesthouse, over wat er in de praktijk in Galilea (af)geleerd is en over de theologische en politieke discussies rond dit bijzondere project. Daarnaast zijn er acht interviews met joodse en Palestijnse Israëli's.

Nes Ammim wordt in Israël ervaren als vreedzaam en neutraal terrein en is daardoor zeer geschikt voor kinder- en jongerenactiviteiten van beide bevolkingsgroepen samen. Daarnaast wordt er bij Nes Ammim een dorp gebouwd voor een samenleving van joodse en arabische Israëli's. Een spannend en gewaagd project, zoals ook *Nuwe Shalom* in de buurt van Jeruzalem. Een teken van hoop, dat is wat Nes Ammim wilde zijn en nog steeds is.

Inmiddels is dialoog het belangrijkste 'product' van Nes Ammim geworden. Tijdens de viering in Amersfoort werd dit zichtbaar, ook in allerhande workshops waar de 350 belangstellenden aan deelnamen. Onder hen waren veel Nes Ammimmers, die zelf in Nes Ammim woonden en

werkten, maar ook trouwe donateurs, predikanten en anderen. Deze dag laat zien dat ook het huidige Nes Ammim draagvlak heeft in Nederland. Een naam die tegenwoordig zowel in het Hebreeuws als in het Arabisch tegelijkertijd geschreven wordt. Het jubileumjaar, dat natuurlijk in Israël is begonnen, afgesloten met een weekend in Duitsland. Daarna gaat het project weer 'gewoon' door om mensen met elkaar in contact te brengen en in gesprek te laten gaan. En dat is ongewoon en bijzonder in een land in oorlog. Op de vraag of het geen druppel op de gloeiende plaat is, antwoordde Noha Khatib: "Niets doen is geen optie."

De schrijfster heeft twee jaar in Nes Ammim gewoond en gewerkt.

Voor meer informatie en voor de volledigttekst van de toespraken in Amersfoort kunt u terecht op www.nesammim.nl. Tevens vindt u daar vacatures en uitleg over een eventueel bijdrage aan dit project, door er te werken, vakantie te vieren of donateur te worden. Het jubileumboek is geschreven onder redactie van Michael Elias en Simon Schoon en uitgegeven door theologische uitgeverij Narratio.

Diana Vernooij

Esther Mombo: “Ik kan mijn hand niet uitsteken als ik er een mes in geklemd houd.”

Vrouwelijk leiderschap in een patriarchale wereld

Half september organiseerde het Platform Vrouwen & Duurzame Vrede in Soesterberg een training voor afgevaardigden van vredesgroepen. De vrouwen werden getraind om de patriarchale lagen af te schrapen van de bevrijdende boodschappen van Koran en Bijbel om die te kunnen herkennen als dragende kracht voor vrouwelijk leiderschap in vredesprocessen. Een islamitische groep vrouwen met verschillende achtergronden werd getraind door prof. Musdah Mulia uit Indonesië en prof. Abdulwahid van Bommel; een christelijke groep vrouwen met verschillende achtergronden werd getraind door prof. Esther Mombo en prof. Lieve Troch.

“Het verzoeningsproces is geen magnetron, waar een snelle oplossing wordt voorgekookt”, zegt Esther Mombo. Ze is hoogleraar theologie in Kenia. Ze spreekt zachte, indringende woorden over vredesprocessen, over de patriarchale kanten van het christendom en over de dragende en bevrijdende kant ervan voor vrouwen. Niet de theorie doet haar ogen twinkelen maar de betrokkenheid op de dagelijkse praktijk van recht doen aan mensen. Ze heeft een doorleefde visie op de kracht van vrouwen en geloof in de bevrijdende kracht van God en de Bijbel. “Het is niet vanzelfsprekend dat vrouwen de leiding nemen in vredesprocessen. Kijk maar naar de vredesonderhandelingen in conflictsituaties, de rondetafelconferenties: daar nemen zelden vrouwen aan deel. Wat je ziet is een groepje mannen dat zit te kissebissen over de plek aan tafel, waar ieder moet zitten. Het beste wat ze bereiken is een compromis, maar de pijn blijft bestaan en uiteindelijk gaat het moorden ook weer door omdat er niets wezenlijk is opgelost.” Maar, weet ze, vrouwen werken wel degelijk aan vrede, en ze zijn ook initiatiefnemers voor vrede en verzoening. Vrouwen neigen eerder naar het herstellen van relaties, ze praten en luisteren. De vrouwen die op de training aanwezig zijn kunnen dat beamen. Zij zijn betrokken bij vredesprocessen in conflicthaarden, zoals in Congo, Burundi,

Rwanda, Sudan, de Molukken en ze streven allemaal naar vrede. Ze willen daar nog krachtiger in worden, en de mannen erin meenemen. Esther Mombo heeft ideeën hoe.

Helen van herinneringen

“Vrede en verzoening zijn geen instant oplossingen”, zegt Esther Mombo nogmaals, “er is geen echte verzoening zonder bereidheid om de tijd te nemen, te vertellen en te luisteren. In conflictsituaties worden mensen te snel geforceerd om hun pijnlijke verleden los te laten en elkaar te vergeven. We vinden het gênant om erover te praten, we zijn beschaamd, of we willen doorleven. Maar dit soort instant oplossingen brengt schade toe aan het slachtoffer en helpt de daders van geweld niet om te beseffen wat ze hebben gedaan. Vrede en verzoening gaat over het helen van herinneringen, dat is de psychologische kern. De woede over de pijn en ellende die zij hebben doorstaan moeten slachtoffers kunnen uitdrukken. Als de dader daar naar luistert en zijn verantwoordelijkheid accepteert, dan is dat het begin van het helen van de herinnering.”

Ze vertelt dat er geen echte vrede en geen verzoening is, als er niet ook gerechtigheid is. We hebben te accepteren en benoemen wat er niet goed is tussen ons, niet vanuit moralistisch oogpunt maar om tot doorleving te komen die tot verzoening leidt. Wat een kloof tussen ons heeft veroorzaakt, moet benoemd worden. “Dat begint al bij huiselijk geweld. Dan kun je niet tegen de partners zeggen: laten we bidden en elkaar vergeven. Er moet benoemd worden en er moet verantwoording genomen worden voor wat er is gebeurd. Dat is pijnlijk maar bevrijdend. Als ik mijn pijn onder woorden kan brengen, kan ik mijzelf ervan bevrijden. Dan pas kan ik naar jou een hand in vrede uitsteken. Ik kan mijn hand niet uitsteken als ik er een mes in geklemd houd. Ik moet vrij zijn, jij moet

mijn blote hand kunnen zien, de kwetsbaarheid ervan.”

Werken aan verzoening

Wat in het klein geldt, geldt ook in het groot, na etnische conflicten en oorlogen. “Alleen maar de wapens neerleggen, mooie woorden spreken en een som geld op de koop toe geven lost niets op, dat geneest niets. Benoemen zorgt voor het helingsproces en dat bereidt voor op echte vrede. Beide partners in het proces moeten hard aan verzoening werken. We gaan de relatie aan en vinden woorden voor wat er is gebeurd. Dat hebben we kunnen leren van de Vredes- en Waarheidscommissie in Zuid-Afrika. Wat pijnlijk is moet boven tafel komen. Rechtvaardigheid vertelt de waarheid en die is pijnlijk. Pas als de daders zich er verantwoordelijk voor weten, zich er eigenaar van maken, kun je echte vrede maken.”

Godsdiensten lijken soms vrede in de weg te staan, oorlogen worden in de naam van God uitgevochten. Esther Mombo noemt de kruisdood van Jezus het startpunt van verzoening. “De symbolen van kruisdood en bloedvergieten maken het mogelijk om geweld, lijden en dood op een stevige manier te erkennen, terwijl ze tegelijk ook de middelen bieden om deze te overwinnen. Deze symbolen ontsnappen niet aan de confrontatie met geweld, en we raken ook niet hopeloos in geweld verstrikt. Ze bieden een voertuig om geweld te overwinnen en bereiden zo de basis van verzoening voor.” En: “verzoening begint bij het slachtoffer. Er kan pas verzoening zijn, als het slachtoffer kan vergeven. De daders kunnen zichzelf niet vergeven. Geweld berooft zowel het slachtoffer als de dader van hun menselijkheid. In verzoening kan het slachtoffer zijn of haar eigen menselijkheid herontdekken door weer op een fundamenteel niveau te gaan vertrouwen.” Hier is het dat genade opwelt in het verbrijzelde leven van het slachtoffer, en dat is de basis

waarop menselijkheid kan worden hersteld voor de daders van geweld. Vergeving moet iets in zich dragen van de onbegrensdeheid van Gods genade om echte verzoening te kunnen bewerkstelligen.

Notoire gelovigen

De afgevaardigden van het Platform Vrouwen & Duurzame Vrede tot wie Mombo zich richt, zoeken een nieuw soort leiderschap om echte verzoening te bewerkstelligen. Hun religie kan hen daarbij ondersteunen. Esther Mombo daarover: “Vrouwen zijn notoire gelovigen. Dwars door alle onderdrukking en ontkenning in de kerken heen blijven vrouwen religieus. In Afrika hebben we nog steeds geloof in God, zelfs in de zeer pijnlijke context van patriarchaat en uitsluiting. Feit is dat we door die pijn heen moeten, en we hebben niet anders dan ons geloof in God, ons vertrouwen in God, om ons er doorheen te helpen. De waarheid van de religie komt in de kleren van de cultuur. Van bevrijdingstheologie en zwarte theologie kunnen we leren dat ieder van ons met bagage komt. We leven allemaal vanuit een context. Met die bril kijken we naar de teksten en geven we een gekleurde interpretatie.” Maar het is niet alleen onze eigen cultuur waarmee we de verhalen in de Bijbel lezen en interpreteren. De Bijbel bestaat uit verhalen, die over een periode van duizend jaar zijn verteld en vooral door mannen zijn geschreven. “De geschiedenis van het christendom laat een systeem zien van mannelijke heerschappij over alle aspecten van het leven. Dat noemen we het patriarchaat, de wet van de vader. Die ideologie gaat uit van het idee dat mannen superieur zijn aan vrouwen, dat vrouwen zwak zijn en afhankelijk van mannen om te overleven. In deze context zijn de bijbelse verhalen over bevrijding geschreven. “De Bijbel is een menselijke tekst, over het woord van God. In de Bijbel is waarheid te vinden, maar die komt in de kleding

van de patriarchale cultuur. Hoe pijnlijk voor vrouwen sommige verhalen in de Bijbel ook zijn, we moeten er doorheen lezen naar de waarheid die eronder ligt.” In de patriarchale cultuur van de Bijbel wordt mannelijk leiderschap als de enige echte vorm van leiderschap gezien. Dat is de onderliggende overtuiging die nog steeds doorwerkt. “In de Bijbel en in de kerkgeschiedenis zijn vrouwen leiderschapsrollen onthouden en hun stijlen van leiderschap zijn niet herkend. Voor vrouwen is leiderschap vervreemdend zolang het wordt gezien als autoriteit uitoefenen over een gemeenschap. Vrouwen zijn gesocialiseerd om angst te hebben voor macht. Ze oefenen eerder leiderschap uit in gemeenschappen op basis van samenwerking en gelijkheid. In bijbelse tijden was leiderschap door dominantie gewoon, en dat geldt tot op de dag van vandaag. Dat soort autoritaire leiderschap moeten we niet overnemen. Nieuwe leiderschapsstijlen in een patriarchale wereld ontwikkelen, waar geluisterd wordt en benoemd, waar samengewerkt wordt: daar ligt de uitdaging.”

Drs. D. Vernooij is opgeleid in filosofische antropologie en bedrijfskunde. Zij is werkzaam in de maatschappelijke opvang in Noord-Holland. Zij is regelmatig voorganger (bijv. 15 dec. a.s.) in de oecumenische basisgemeente De Duif in Amsterdam. – www.dianavernooij.nl

Wayana Call: roep om gerechtigheid

De Wayana-indianen, die leven in de wouden van Suriname, worden in hun bestaan bedreigd door de grootschalige goudwinning door internationale ondernemingen, die zonder acht te slaan op het milieu uit zijn op zoveel mogelijke winst. Goudwinning vindt daar niet op milieuvriendelijke wijze plaats. Om goud uit steengruis te filteren heb je water, kwik en cyanide nodig, daarna komt het ongezuiverde water terecht in het milieu. Als gevolg hiervan beschikt de indiaanse bevolking niet meer over zuiver drinkwater. Mensen

worden door consumptie van besmette vis zwaar ziek. Kinderen worden misvormd geboren en ouderen krijgen o.a. afwijkingen aan het zenuwstelsel.

Een ander probleem is, dat deze indianen zich niet kunnen beroepen op hun traditionele rechten op het land, vanwege het ontbreken van schriftelijke

documenten. De ontdekkingsreizigers in de vijftiende en zestiende eeuw, die in opdracht van Kerk en Staat handelden, beschouwden de nieuw ontdekte landen met inbegrip van alle daar gevonden bodemschatten en ook de daar levende volken als hun eigendom. De hierboven genoemde problemen komen in veel meer gebieden in de

wereld voor. Niet alleen bij de Indianen, maar ook bijvoorbeeld bij de Papoea's in Papoea, de Aboriginals in Australië en bij de goudwinningen in Nicaragua en Honduras. Het zou geweldig zijn als de Wereldraad van Kerken zich zou uitspreken vóór de belangen van deze bevolkingsgroepen, die eeuwenlang uitgebuit worden. Doopsgezind Wereld-Werk steunt de roep om gerechtigheid van deze groepen en is druk bezig om internationaal contacten te leggen om een stem te laten horen.

(Henk Blom)

EEN SPOORLIJN ALS SYMBOOL

In aanloop naar het memoreren van de Eerste Wereldoorlog, die aan Nederland voorbij ging, willen we in de Vredesspiraal in een kleine serie artikelen kijken naar enkele onbekende zijden die sterk bijdroegen tot die oorlog, het verloop bepaalden én een basis legden voor de onrust die we actueel meemaken. De gegevens zijn voornamelijk gehaald uit een studie van de publiciste Kathie Somerwil-Ayrton, geboren in Londen, die haar studies heeft gemaakt in New York, Lausanne en Amsterdam. Als onderzoeker

in militaire geschiedenis promoveerde ze tenslotte in 1988 aan de universiteit van Liverpool. Haar studie (promotieonderzoek) is getiteld: *'The train that disappeared into history. The Berlin-to-Bagdad Railway and how it led to the Great War'*. De schrijfster leeft met haar man in Amsterdam.

Dit boek vertelt de geschiedenis van de spoorweg tussen Berlijn en Basra, via Constantinopel, met een zijtak naar Medina en Mekka, die de Turkse sultan en Duitse ingenieurs, politici en diplomaten planden dwars over de Bosporus, door de bergketens van Anatolië en de woestijnen

van het Midden Oosten. Een onhaalbaar project, meenden velen. Veel te duur, wisten anderen. Een vredesproject, meenden de meeste Duitse partijen. Jaren van diplomatiek overleg, en enorme rijkdommen in Duitsland maakten tenslotte de spoorlijn mogelijk. En toen brak de Eerste Wereldoorlog uit. En het vredesproject werd plotseling een oorlogsproject. 'Langs de spoorlijn' werd het verloop van die oorlog beslist. Veertig jaar was er met name in de Engelse pers veel rumoer geweest over dat spoor. Maar 1913 veranderde alles. Een spoorlijn die symbool lijkt voor twee eeuwen door Europa bewogen geschiedenis. - YHS

De gebeurtenis die rakelings aan onze deur voorbij scheerde. (1)

De negentiende eeuw als aanloop naar de Eerste Wereldoorlog

Yosé Höhne-Sparborth

Om te beginnen moeten we constateren dat de Eerste Wereldoorlog voor Nederlanders een 'ver van mijn bed'-thema is. Die gebeurtenis scheerde rakelings aan onze deur voorbij, maar dus vooral voorbij. We weten dat het een verschrikkelijke loopgravenoorlog was, miljoenen doden, maar de loopgraven liggen niet in ons land. Wie die oorlog wil memoreren moet naar België of Frankrijk. Daar is de waanzin te zien: eindeloze aantallen doden, voor een meter grondwinst. Zo wordt die oorlog vaak samengevat: veel doden voor niets. En zich buigen over de aanloop naar die oorlog kan ons tot op vandaag nog veel leren.

Er zijn andere benaderingen mogelijk, die ons veel kunnen leren over de conflicten die wij zelf allemaal meemaakten en meemaken. Om te beginnen bij het einde van die oorlog. De Eerste Wereldoorlog en zijn afloop betekende de ineenstorting van vier keizerrijken in Europa: Pruisen, Tsarenrijk, Habsburgse rijk, Ottomaanse rijk stortten ineen. Probeer u te realiseren, de uitgestrektheid van die gebieden gezamenlijk, de vele volken die dit raakte. Hoeveel stof dat deed opwaaien! Dat stof dwarrelt nog steeds neer.

In dat perspectief was de Tweede Wereldoorlog een hartverscheurende echo, een vervolg, een keiharde poging tot revanche. Voorzover het om de oorlog ging althans. Want in de Tweede Wereldoorlog kwam er de Holocaust bovenop. De ontzetting dat mensen zoiets mogelijk maken, dat techniek massavernietigend kan zijn, dat er mensen zijn die dat overleven, dat de menselijkheid zelf het overleefde, dringt voor velen onder ons de Eerste Wereldoorlog weg uit de aandacht.

Ratracen

Het boek van Kathie Somerwil-Ayrton maakt goed in-voel-

baar hoe de negentiende eeuw ons een ratrace laat zien tussen enkele Europese machten, op een aantal gebieden tegelijk. Somerwil geeft een goed inzicht in de ratraces, in de diplomatieke arbeid om vreedzaam voorwaarts te komen, in de rol die de pers door dit alles heen speelde. Hoe de twee kogels in Sarajewo alle diplomatie onderuithaalden en tot een wereldbrand leidden, wordt niet uitgewerkt. Je kunt dat wel vermoeden. Maar de ratraces in de negentiende eeuw geven veel inzicht in onze actuele wereld en haar spanningen.

Er zijn de Industriële Revolutie en verwante technische ontwikkelingen. Met name de ontwikkeling van de spoorwegen en de telegraaf als communicatiemiddel spelen een cruciale rol. Zo maakt de stoom en de spoorlijn het mogelijk om de binnenlanden van Afrika te beheersen. Engeland en Frankrijk verlaten de kusten en maken zich meester van de binnenlanden en hun de rijkdommen. De kolonisatie van Afrika wordt een feit. Het continent is zo groot, dat dit minimale spanningen oplevert. Zelfs Duitsland kan nog meedoen, als dat in 1870 plotseling opkomt als rijke grootmacht, hoewel Frankrijk daar niet blij mee is.

Na 1815, Napoleon, was Duitsland als een stel losse machteloze staatjes achtergebleven. Oostenrijk en Pruisen stelden nog iets voor als koninkrijkes. Pruisen moderniseert dan zijn leger. Oostenrijk als vriend van Frankrijk rijdt treinen vol militairen Pruisen binnen in 1850, maar Pruisen kan zich weren. In 1864 gaan ze samen tegen Denemarken, en 1866 valt Oostenrijk Pruisen weer aan met de grootste troepenmacht ooit. Dan is Pruisen het zat en weet de vele Duitse rijkjes tot één te verzamelen onder de Pruisische koning, die al gauw keizer wordt.

Frankrijk heeft zich hersteld van het grote verlies onder Napoleon, heeft alweer een keizer, óók Napoleon, 1852. Frankrijk vindt het niets, een rijke grootmacht aan zijn oostflank, en valt binnen, 1870. Dat is zelfoverschatting, in zes weken slaat Bismarck hen terug tot aan Parijs.

Oók geen leuke oorlog, want er kunnen treinen rijden met manschappen, voedsel, gewonden. Dan houd je een front veel langer overeind dan voordien. Van 1862 tot 1866 hebben de VS dat kunstje voorgedaan bij hun burgeroorlog.

Vijandbeelden

Azië is andere koek. Engeland 'heeft' India en wil niet dat er een ander aankomt. 'Afblijven' is de strategie. In 1869 opent Frankrijk het Suezkanaal, op grondgebied van de Ottomanen, en kan dan ineens veel sneller dan Engelsen in India zijn. In 1876 kan Engeland een meerderheid aandelen kopen en stort zich daarvoor in de schulden. 'Zijn' India is veilig gesteld.

Ook de Tsaren trekken op in zuidelijke richting, op zoek naar een warmwaterhaven. Vanaf 1820 tot 1907 ontwikkelt zich het 'Great Game', militair landjepik

en een heel systeem van spionage over en weer, in het Centraal Azië tussen Siberië en India. In 1907 worden dan 'voorgoed' Afghanistan en Perzië verdeeld in twee invloedssferen. India is weer veilig gesteld. In 1858 landen Engeland en Frankrijk in China, onomkeerbaar. Maar de Chinese keizer geeft meer concessies weg aan Rusland dan aan Frankrijk en Engeland. Rusland deed het via diplomatie. Conclusie: Russen deugen niet.

Het Ottomaanse Rijk is heel veel kust langs grote binnenzeeën (Middellandse zee, Rode zee en Zwarte zee) en een 'zandbak' die onbegaanbaar en oninteressant is. En het rijk ligt midden tussen al die concurrerende machten. Frankrijk, Engeland, Oostenrijk en Rusland belagen het om beurtten of samen. Veelvuldig worden christenen, met name Armeniërs, gebruikt als argument om een inval te doen: "Onze broe-

ders in het geloof bijstaan". Maar zelfs Wikipedia meldt, dat in het Ottomaanse rijk de minderheden in een tolerant klimaat veel leefruimte hadden.

Gruwelijkheden

Mac Graham, een Engelse journalist die de Russische generaals bewondert, reist bij de Krimoorlog (1854-1856) met de Russen mee en door de telegraaf kan hij dagelijks nieuws naar Engeland sturen. Hij beschrijft de gruwelijkheden van de Turken, en bepaalt daarmee voorgoed het vijandbeeld tegen deze staat. Journalisten en diplomaten die gruwelijkheden op duizenden Turkse vrouwen en kinderen melden, krijgen geen ruimte in de pers.

Aanvankelijk concurreren de vier grootmachten om al die kuststroken van de Ottomanen, in 1878 werken ze samen om de buit te verdelen op een conferentie in Berlijn. Turkije wordt voorgoed uit heel Europa weggedrongen, behalve Constantinopel. Niemand gunt de ander die stad! En dan is er een Duitse premier Bismarck, en een Duitse keizer Willem II die vriendschap sluiten met de Turken, om een spoorlijn aan te leggen van Berlijn via Constantinopel naar Bagdad (en Basra). Engeland heeft geen belang bij de zandbak waar dat spoor doorheen moet. Maar vriend zijn van de Turken, van die bloeddorstige krijgers, dat is schoftig. In Engeland ontstaat tegen die spoorlijn een geweldig kabaal in de pers, dat tot 1913 zal aanhouden. Bismarcks diplomatie voorkomt oorlogen. Keizer Willem II ontslaat hem in 1890, en de grote diplomaat tussen de staten is dan weg.

Tussen al die ratraces door overlopen sinds 1820 fundamentalistische missionarissen uit de VS het Ottomaanse rijk: "Jezus zal terugkeren in Jeruzalem, maar dan moet de stad wel christelijk zijn". Zij doen alles om Turken te bekeren. En dan wordt in 1912 olie gevonden in de Ottomaanse zandbak.

Krista van Velzen

In het afgelopen jaar is de campagne om Nederland en de rest van de wereld kernwapenvrij te maken geïntensiveerd. Dat is helaas broodnodig, de bommen op Volkel liggen er nog steeds, net als 17.000 andere kernwapens wereldwijd. Niet alleen moeten de oude kernwapens Nederland uit, inmiddels staan de nieuwe al weer aan de poorten te kloppen.

De Verenigde Staten zijn van plan om de B61 kernwapens, massavernietigingswapens die niet alleen in de VS maar ook in België, Duitsland, Turkije, Italië en Nederland liggen, te moderniseren. Modernisering is een fraai eufemisme voor het produceren van nieuwe, beter inzetbare kernwapens die er voor zorgen dat deze wapens nog eens 30 à 40 jaar 'veilig' mee kunnen voor een enorme klauw geld.

Kernwapens in Nederland

IKV Pax Christi heeft het afgelopen jaar veel politici geïnformeerd en gevraagd om zich in te zetten voor nucleaire ontwapening. Onder leiding van het CDA heeft de Kamer zich al in december 2012 uitgesproken tegen deze nieuwe kernwapens

in Nederland: minister Timmermans heeft nog niet gereageerd op deze uitspraak. Of hij namens de Nederlandse regering de boodschap gaat brengen dat de Nederlandse volksvertegenwoordiging niet gediend is van deze nieuwe kernwapens blijft dus afwachten. In het tv-programma van *Brandpunt Reporter* over de kernwapens op Volkel werd in september melding gedaan van een rapport van de Amerikaanse Rekenkamer, waarin staat dat diverse bondgenoten al in 2010 hebben ingestemd met deze modernisering. Zowel in de Nederlandse als in de Belgische politiek leidde dit tot commotie. De Belgische minister De Crem haastte zich te zeggen: "Noch de federale regering in haar geheel, noch een individuele minister heeft op een formele of informele manier een beslissing genomen over de modernisering van de kernwapens die in Kleine Brogel aanwezig zouden zijn." De Nederlandse regering heeft tot op de dag van vandaag niet gereageerd. Zij weigert informatie te geven over de aanwezigheid van kernwapens in Nederland, door

De ministers die er verantwoordelijk voor zijn of al dan niet kernbommen in Volkel blijven, Jeaninne Hennis-Plasschaert van Defensie en Frans Timmermans van Buitenlandse Zaken.

te wijzen op een NAVO-afpraak hierover.

Voor oud-premiers Lubbers en Van Agt en later oud-minister van defensie Stermerdink was dit reden om publiekelijk te bevestigen dat er in hun tijd wel degelijk kernwapens op Volkel lagen. Het Openbaar Ministerie zag hier reden in om te onderzoeken of er een strafbaar feit gepleegd was, nl. van het openbaren van staatsgeheimen. De regering zwijgt, waardoor het OM oud-premiers Lubbers en Van Agt niet kan vervolgen. Felicitaties aan de heren zijn hier op zijn plaats! Blijkbaar vindt de regering het belangrijker dat er gezwezen wordt over de twintig Amerikaanse kernwapens op luchtmachtbasis Volkel dan dat oud-politici vervolgd worden voor het lekken van staatsgeheimen.

Niet gebonden aan afspraak

De Verenigde Staten voelen zich niet gebonden aan de NAVO-afpraak. In 2008 openbaarde de Amerikaanse Luchtmacht een onderzoek naar de veiligheid van alle militaire bases waar Amerikaanse kernwapens liggen en bevestigde daarin dat Volkel de Nederlandse kernwapenbasis is. Ook andere bondgenoten voelen zich al lang niet meer gebonden aan deze *omertà*. In België zei vice-premier en minister van Defensie De Crem al in 2008 "Defensie ontkent of bevestigt, maar iedereen weet dat er in Kleine Brogel een capaciteit nucleair aanwezig is". En in Duitsland staat het verwijderen van de Amerikaanse kernwapens openlijk genoemd in het laatste regeerakkoord. Zonder dat een *vendetta* tegen deze bondgenoten volgde.

Minister Timmermans, die als Kamerlid ook al openhartig sprak over de kernwapens op Volkel, mag dus – zeker wat ons

betreft – ook als minister spreken over de twintig Amerikaanse B61 kernwapens (op de Zeelandsedijk 10, 5408 SM te Volkel, gemeente Uden). Om vervolgens uitvoering te geven aan de wens van de Kamer deze te verwijderen en geen nieuwe kernwapens te accepteren!!

Pensioenen in kernwapens

Midden oktober publiceerde IKV Pax Christi een onderzoek naar alle financiële instellingen wereldwijd die investeringen doen in kernwapenproducten. (na te lezen op www.dontbankonthebomb.com of op www.nonukes.nl). Voor Nederland bleek dat er bijna 3,5 miljard euro geïnvesteerd worden in deze massavernietigingswapens, onder

meer door diverse pensioenfondsen. Het ABP is op dit vlak veruit de grootste investeerder. Dit betekent dat ook het pensioen van de Kamerleden en ministers geïnvesteerd is in kernwapenproducten. Het onderzoek is door de vele organisaties die onder de vlag van *International Campaign to Abolish Nuclear Weapons* (ICAN, zie ook www.icanw.org) samenwerken tegen kernwapens in hun eigen land opgepikt, leidde tot leuke acties, feestjes en veel media-aandacht.

Internationaal

In maart 2013 riep de Noorse regering landen wereldwijd bijeen om te spreken over de humanitaire consequenties van het gebruik van kernwapens:

127 landen deden mee aan deze conferentie in Oslo. De Noorse regering heeft in de voorbereiding op en tijdens deze conferentie nauw samengewerkt met ICAN. Zo kregen wij de kans om meermalen plenair aan al deze delegaties uit te leggen waarom de humanitaire consequenties onacceptabel zijn en dat de enige oplossing is: komen tot een internationaal verbod op kernwapens. Ook de Internationale Federatie van het Rode Kruis en de Rode Maan legden veel gewicht in de schaal door het verslag van hun poging om in Hiroshima hulp te verlenen en de conclusie dat het onmogelijk is om hun taak te vervullen, zelfs bij een 'kleinschalige' nucleaire oorlog.

In februari 2014 komt er een vervolg op deze conferentie, deze keer in Mexico. De hoop is, dat dit een proces wordt dat leidt tot onderhandelingen over een internationaal verbod. De petitie op www.nonukes.nl roept ertoe op om te gaan onderhandelen, wat nog kan tot begin februari 2014. IKV Pax Christi lanceerde vele onderzoeken, organiseerde acties, een opera, deed mee aan de blokkade van een kernwapenbasis, leidde studenten op etc etc.. Dit is maar een bloemlezing van de activiteiten. Ook andere organisaties als bijvoorbeeld de Campagne tegen Wapenhandel, het Tribunaal voor de Vrede, Ontwapen en het NVMP zijn bezig met nucleaire ontwapening. Er is veel hulp nodig!

Lees verder: Nukes@ikvpax-christi.nl. De schrijfster is aldaar werkzaam.

Het 'staatsieportret' van Lutte Boy, zoals de atoombom genoemd werd die door de Verenigde Staten op 6 augustus 1945 boven Hiroshima tot ont-ploffing werd gebracht, hetgeen 140.000 slachtoffers veroorzaakte.

Verzetsmuseum Amsterdam

Dit museum heeft drie vaste exposities: 'Nederland in bezettingstijd', 'Nederlands-Indië' en het gloednieuwe 'Verzetsmuseum Junior'. *Openingstijden:* di t/m vr 10.00-17.00 uur, za t/m ma 11.00-17.00 uur. Adresaan 61, 1018 CX Amsterdam, tel. 020 6202535, *website:* www.verzetsmuseum.org

8 december

Schipholwakes

Iedere tweede zondag van de maand van 14:00 tot 15:30 uur. In de nieuwe Schipholgevangenis zitten veel mensen die niet in Nederland mogen (ver)blijven, omdat ze niet over voldoende papieren beschikken. Met deze wakes willen we een teken van solidariteit aan de migrantengevangenen geven. Ook willen we duidelijk maken dat wij grote vragen hebben bij het opsluiten van mensen die niets misdaan hebben. *Website:* www.schipholwakes.nl

11 december

Vredeslied in Dordrecht

Het vredeslied besproken en gezongen. Een maandelijkse ontmoeting, ditmaal rond het thema 'vredesliederen'. Arie de Bruijn zal de liederen inleiden en samen zingen met de aanwezigen. Het vredeslied loopt zomaar weg uit de engelenzang: 'Ere zij God en vrede op aarde'. Maar maakt de kerk nog werk van de vrede of heeft zij dat uitbesteed aan anderen?

Het lied is altijd nog een goed voertuig om het thema 'vrede' op de agenda te houden. Kerk en Vrede heeft in 2009 een eigen bundel met 25 'liederen om vrede' uitgegeven. Het nieuwe Liedboek, zingen en bid-

den in huis en kerk (2013) sluit af met een rubriek vredesliederen. Van harte uitgenodigd! Toegang is vrij op 11 december, van 10:00 tot 12:00 uur, Ontmoetingskerk, Slangenburgerweg 3, Dordrecht.

5 januari / 2 februari / 2 maart / 6 april

Wake Detentiecentrum Zeist

Elke eerste zondag van de maand om 16.30 uur, Richelleweg 13, Soesterberg. Breng bloemen mee! *Info via:* 030-6920592 / 06-38795678 of 030-6975362 / 06-29025008. *Website:* www.wakezeist.nl

12 januari / 9 februari / 9 maart / 13 april

Schipholwakes

Iedere tweede zondag van de maand van 14:00 tot 15:30 uur. In de nieuwe Schipholgevangenis zitten veel mensen die niet in Nederland mogen (ver)blijven, omdat ze niet over voldoende papieren beschikken. Met deze wakes willen we een teken van solidariteit aan de migrantengevangenen geven. Ook willen we duidelijk maken dat wij grote vragen hebben bij het opsluiten van mensen die niets misdaan hebben. *Website:* www.schipholwakes.nl

23 januari

Dilemma's in Jeruzalem, Utrecht

De stad Jeruzalem spreekt tot de verbeelding van veel mensen. Hoe proberen de inwoners van deze stad het conflict tussen Israël en Palestina te overleven zonder hun (mede)menselijkheid te verliezen, of zelfs aan vrede te bouwen? Vanuit diverse invalshoeken werken mensen aan vrede. Met medewerking van Staatssecretaris van Vrede Merlijn Twaalfhoven. Luister naar de verhalen, discussieer en voel mee. *Programma:* 18.30 zaal open; 19.00 verhalen van Merlijn Twaalfhoven, Jannie Kuik en bezoekers; 19.45 discussie in kleinere groep over drie dilemma's in Jeruzalem 20.30 -21.00 netwerkborrel. *Locatie:* IKV Pax Christi, Godebaldkwartier 74; *Info:* www.ikvpaxchristi.nl

Agenda

29 januari

'Nooit meer oorlog', Nijmegen

Naar aanleiding van het boek 'Nooit meer oorlog. Winnende missie of verloren visioen?' van IKV Pax Christi-directeur Jan Gruiters wordt op dinsdag 29 januari een symposium gehouden op de faculteit Rechtsgeleerdheid van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Programma: 16.30 zaal open; 17.00-17.25 Jan Gruiters over zijn essay; 17.25-17.55 mr. Lonneke Peperkamp, onderzoekster over 'ius post bellum', en prof. Bert van Roermund, emeritus hoogleraar rechtsfilosofie, geven eerste reacties op het boek; 17.55-18.30 discussie, daarna afsluiting met een drankje. Deelname aan het symposium is gratis. Aanmelden is noodzakelijk: vóór 21 januari 2014. *Locatie:* Radboud Universiteit Nijmegen, Thomas van Aquinostraat 6, Nijmegen. *Info:* www.ikvpaxchristi.nl

8 februari

Congres 'A struggle for Peace'

Een dag over democratie, wereldeconomie en ontwikkeling. Met lezingen, debatten,

workshops en cultuur. *Locatie:*

Op en rond het Domplein. *Tijden:* van 10:00 tot 18:00 uur. *Kosten:* €10,- incl. lunch, koffie en thee en een goodiebag. *Organisatie:* Utrechtse Studentenvereniging voor Internationale Betrekkingen (SIB-Utrecht). *Info:* www.astruggleforpeace.nl of e-mail: info@astruggleforpeace.nl

25 april

Algemene Ledenvergadering 'Kerk en Vrede'

Noteert u deze datum alvast. Nadere informatie volgt.

25 april

Vier jaar 'Eerlijke Bankwijzer' symposium, Utrecht

Op 25 april bestaat de Eerlijke Bankwijzer vier jaar. Dit wordt van 13:30 tot 17:00 uur gevierd met een symposium, getiteld "Maatschappelijk verantwoord ondernemen gaat verder dan de wet – Naar een visie over een duurzame financiële sector in 2020". De Eerlijke Bankwijzer heeft als doel het investeringsbeleid van banken te verduurzamen, samen met de consument. De dagvoorzitter van het symposium is Clair Polak. Sprekers

zijn onder meer Eduard Nazarski (Directeur Amnesty International Nederland), Bart-Jan Krouwel (Voormalig directeur MVO bij Rabobank, medeoprichter Triodos Bank), Jan Rotmans (Hoogleraar Duurzame Transitie, Erasmus Universiteit Rotterdam).

Daarnaast worden twee panel-discussies gehouden. Het symposium is een initiatief van de Eerlijke Bankwijzer-organisaties IKV Pax Christi, Oxfam Novib, FNV, Amnesty International, Milieudefensie en de Dierenbescherming. *Locatie:* Het Geldmuseum/De Munt, Leidseweg 90, Utrecht. *Info:* www.eerlijkebankwijzer.nl

16-20 juni

Maanwake tegen wapentoonstelling

Maanwake en protest tegen Eurosatory, de grootste wereltentoonstelling voor de land- en de luchtmacht. Elke twee jaar vindt in Parijs deze grootste wapentechnologiebeurs plaats. De Franse Quakers organiseren met internationale ondersteuning ook nu weer maanwakes en andere vormen van protest. Wie interesse heeft om aan de voorbereidingen voor volgend jaar mee te werken, kan zich bij Edward Haasl aanmelden: haasl@telenet.be

Colofon

Vredesspiraal is het kwartaalblad van de Vereniging Kerk en Vrede.

Redactie

Mark Akkerman, Jan Anne Bos, Héleen Broekema, Rob van Essen, Lambert van Gelder (eindred.), Leen van den Herik, Yosé Höhne-Sparborth.

Kerk en Vrede

Kerk en Vrede is een landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid. Het alom heersende geloof in geweld – ook binnen de kerken nog niet overwonnen – moet weerlegd

en ontzenuwd worden. Elke poging tot (christelijke) rechtvaardiging van militair geweld en van voorbereiding daartoe verhindert de dienst der verzoening waartoe kerken en christenen geroepen zijn.

Abonnement

Als u het werk van *Kerk en Vrede* onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een abonnement op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Bankrekening: 435382.

Lezersbrieven

Lezers kunnen altijd reageren via onder-

staande adressen. De redactie rekent op bijdragen van ca. 350 woorden. In voorkomende gevallen behoudt de redactie zich het recht voor om langere bijdragen eventueel in te korten.

Adressen

Postadres van *Kerk en Vrede* en *Vredesspiraal* Postbus 1528, 3500 BM Utrecht. *Bezoekadres:* Obrechtstraat 43, Utrecht *Telefoon* 030-2316666; *fax:* 030-2714759

E-mail: vredesspiraal@kerkenvrede.nl en/of: a.debruijn@kerkenvrede.nl
Website: www.kerkenvrede.nl
Facebook: www.facebook.com/kerkenvrede
Twitter: <http://twitter.com/#!/kerkenvrede>

Advertenties

Informatie via www.kerkenvrede.nl of via lvdherik@narratio.nl

Officemanager

Arie de Bruijn

Layout en druk

Narratio, Gorinchem
ISSN-nr. 1574-2725

Liederen om Vrede (8)

Arie de Bruin

Lied 1016, Lied van vrede, is het laatste lied op blz. 1560 van het dit jaar verschenen nieuwe 'Liedboek Zingen en bidden in huis en kerk'. Maar het is ook lied 7 uit 'en alle angst voorbij', de bundel vredesliederen van Kerk en Vrede.

Mooi dat het liedboek van de Protestantse Kerk in Nederland sluit met een rubriek vredesliederen, de nummers 1008-1016. In het bijzonder lied 1016, dat een vergezicht biedt op een toekomst van vrede. Het lied roept op tot actie: *Kom, laat ons opgaan naar de berg waar God de vrede leert.*

De berg is het beeld van de aanwezigheid van God, de plaats waar God zich openbaart. Hij zet ons op het spoor van de vrede (couplet 2): de oorlogswapenen worden werktuigen om voedsel voort te brengen (couplet 1). Het refrein bestaat uit slechts twee, bijna identieke woorden: 'Sjalo(o)m, Jeruzalem'.

Zoals de profeet Jesaja zegt: Geen volk zal nog het zwaard trekken

René van Loenen, dichter en schrijver van kerkliederen.

tegen een ander volk, geen mens zal meer weten wat oorlog is. Een perspectief waar in de tiende Asemblee van de Wereldraad van Kerken in Busan (zie blz.1-2) ook aandacht voor was: de rechtvaardige vrede! "Zij zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen". Een veel geciteerd beeld dat zowel door de profeet Jesaja (2,2-5) als door Micha (4, 1-3) wordt gebruikt.

René van Loenen hertaalt in het eerste en laatste couplet: *"een ploegschaar maak je van je zwaard, een snoeimes van je speer"*. Zo omarmt deze kerntekst als het ware de vier coupletten. Van Loenen schreef 18 tekstbijdragen voor het nieuwe liedboek. In de eerste regel van de melodie neemt Willem Vogel je mee de berg op. Typerend voor de eenvoudige stijl van Willem Vogel: toegankelijk, haast volksmuziek. Mooi hoe het refrein zich even vrolijk loszingt van het coupletten met de woorden: "Sjaloom, Jeruzalem". Al zingend wijs je elkaar de weg:

"Wij gaan waar onze voeten gaan, God zet ons op het spoor naar vrede en gerechtigheid, zijn voetstap gaat ons voor."

De vrede heeft dus het laatste woord in het nieuwe liedboek. Dat brengt me als vanzelf bij een spiegellied:

"Het eerste woord zal vrede zijn waar jij ook binnengaat. Sjalom voor jou, sjalom voor mij: Maak van dit woord een daad!"

Dan hoor je het ook eens van een ander, namelijk van Hanna Lam. Een echte pacifist is een activist! Zo heeft de vrede het eerste en

het laatste woord, zo houden we elkaar bij de les. Dat moet toch ooit goed komen.

Verhalen van Palestijnse vrouwen

Marijke Egelie-Smulders

Ik ben een stervende vrouw is de titel van een van de 61 verhalen van Palestijnse vrouwen die op posters aan de Muur hangen, de Israëlische afscheidingsbarrière op de West Bank. De vrouw kwam dagelijks in Jeruzalem. Zij werkte er op school, was actief in de Anglicaanse kerk, en haar vrienden wonen er. Nu scheidt de Muur haar van Jeruzalem. Zij krijgt geen toestemming ernaartoe te gaan en ook geen vergunning om in Jeruzalem te gaan wonen. Zo is haar leven in letterlijke en figuurlijke zin een stervensproces waaraan zij verschrikkelijk lijdt.

Het boek *'Getuigen van Soemoed'*, uitgegeven door Vrienden van Sabeel, is een getuigenis van persoonlijke verhalen waarin vrouwen Soemoed tot uitdrukking brengen. *Soemoed* betekent standvastigheid, het niet af laten weten, het vol houden ondanks de bezetting die zij dagelijkse ervaren. "Soemoed", zei Rania Murra, directeur van het Sumud Story House te Bethlehem, "is a way of living." Toine van Teeffelen schreef vorig jaar in de *Vredesspiraal* dat 'soemoed' ook 'een lichte, beweeglijke, verbindende energie' betekent.

Bij de presentatie van het boek in de Vredesweek op 26 september jongstleden kwamen drie vrouwen aan het woord: *Rania Murra* hield een indrukwekkende inleiding over het leven in

Bethlehem en omliggende dorpen en hoe vrouwen, christenen en moslims zich ontwikkelen in dat verhalenhuis om standvastig te blijven. *Lineke Schakenbos* gaf in vogelvlucht een schets van de geschiedenis van Vrouwen voor Vrede, nu zo'n 40 jaar oud. Deze beweging heeft veel tot stand gebracht, met name op het internationale vlak. Dit alles om vrouwen aan het licht te brengen, haar als gelijkwaardige te erkennen en kansen te geven die zij verdienen. Zij eindigde met een gedicht van Joke Smit: *Het land waar mensen willen wonen*. De derde spreker, *Kristel Letschert*, hield een bevlogen pleidooi voor de Olijf-

bomen Campagne, 'Houd Hoop Levend', waarvan zij de coördinator is. Door de jaren heen zijn zo'n 500.000 olijfbomen door Israëlische kolonisten en militairen verwoest om land te veroveren en daarop nederzettingen of stukken van de afscheidingsbarrière te bouwen. Met hulp van de Olijfbomen Campagne worden weer nieuwe bomen geplant door sponsors wereldwijd bijegebracht. Zo'n boom kost 20 euro. Kristel is onlangs getrouwd met een Palestijn, woont nu in Beit Safafa, een afgesneden Palestijns dorp, aan de Jeruzalemse kant van de Muur. Zij vertelde over alle obstakels die er zijn in haar

dagelijkse leven. Ook zij straalde iets uit van *soemoed*, een levensweg om te gaan.

De middag werd verder opgeleust door vier leerlingen van de scholengemeenschap Leo Vroman te Gouda die vorig jaar een dag hebben besteed aan het vertellen van de 61 verhalen van het Engels in het Nederlands. Ieder van de vier heeft zijn/haar vertaling voorgelezen.

Aan de hand van het boek zijn ook twee catecheseprojecten ontwikkeld, een voor volwassenen en een voor jongeren van 12 tot 16 jaar dat in december online uitgegeven wordt. Beide projecten bieden een geheel uitgewerkt

programma aan. Iedereen kan er gelijk mee aan de slag.

Marijke Egelie-Smulders (e-mail: egelie.smulders@hetnet.nl) is bestuurslid van 'Vrienden van Sabeel Nederland'. Samen met Wil van de Meeberg en Iris Wevers verzorgde zij de redactie van *'Getuigen van Soemoed, Palestijnse verhalen op de Muur van Bethlehem'*. Uitgeverij Narratio, 143 pag., € 12,50. Los te bestellen via getuigenvansoemoed@gmail.com

De regenboog dekt diverse ladingen

Het verbondsteken van God met Noach uit de bijbelse verhalen, blijkt een aantrekkelijke vlag te zijn voor diverse ladingen. In de jaren '70 werd deze kleurenschijf het bepalende logo van de evangelische beweging 'Er is hoop'. De Rainbow Warrior van Greenpeace had, vanwege de naam van dit schip, natuurlijk een dui-

delijke band met dit symbool. Later tooide de homobeweging zich in deze kleuren en wist daarmee menige Gay-pride in de Amsterdamse grachtengordel op te vrolijken. Ook de vredesbeweging nam de veelkleurige vaan als herkenningsteken aan.

Dagblad *Trouw* meldde op 3 september j.l. als nieuwe gebruiker: Van het westelijke Edirne tot Van in het uiterste oosten van Turkije schilderen Turken momenteel trappen in felle kleuren. De 'regenboogtrappen' zijn veranderd van een project ter 'verfraaiing' van het straatbeeld in een actie van verzet tegen de grijsheid en uniformiteit van de staat.

De eerste gekleurde trap – 142 treden – verscheen eind augustus in Istanbul. Verantwoordelijk waren een gepensioneerd man en zijn schoonzoon, die de buurt wilden verfraaien. Tot vreugde van de buurtbewoners, maar tot afgrijzen van het bestuur van de deelgemeente, in handen van de regerende AKP: die verfde de trappen meteen weer grijs. Om ze daarna snel weer in de regen-

boogkleuren te kwasten, voordat de buurt het heft zelf in handen zou nemen.

Inmiddels is de oorspronkelijke joods-islamitisch-christelijke betekenis van de regenboog al weer even ver uit het zicht als destijds bij de Duitse Boeren (ca. 1575). In Wikipedia staan deze en verschillende andere gebruikers keurig opgesomd met een bescheiden verwijzing naar de schriftuurlijke 'roots' en de

mythologie uit andere culturen. Op de website van *Kerk en Vrede* staat wel een rijk aanbod van artikelen met deze kleurenrijkdom, maar enige duiding over een goddelijk niet-aanvalsverdrag of het begrip 'kerk' in haar tenaamstelling kon ik zo snel niet vinden, maar dat zal wel minder belangrijk zijn dan het gebruik van vlaggen en postzegels...

Leen van den Herik

BON voor VREDE

- ☐ Noteer mij voor € 15 als abonnee op het kwartaalblad *Vredesspiraal*. Daarmee ondersteun ik ook het werk van *Kerk en Vrede*. Ik wacht met betalen op de rekening.
- ☐ Noteer mij als lid van *Kerk en Vrede* voor € 40 per jaar. Ik ontvang dan de *Vredesspiraal* en de ledenbrief van *Kerk en Vrede*. Ik wacht met betalen op rekening.

Stuur mij (bij mijn bestelling ontvang ik een acceptgiro):

- ☐ slavernijkwartet € 7,00
- ☐ velletje vredeszegels 10 stuks à € 6,00
- ☐ velletje vredeszegels 'Maak oorlog illegaal' 10 stuks à € 6,00
- ☐ Oecumenische vredesconvocatie Kingston rechtvaardige vrede, werk voor de kerk. Brochure à € 5,00
- ☐ Samen voor het leven. Zending en evangelisatie in een veranderende wereld. Brochure à € 6,00
- ☐ 10 stickers groot € 5,00
- ☐ het boek "Oorlog verkopen" à € 13,50
- ☐ de vredesliederenbundel "En alle angst voorbij" à € 9,75
- ☐ de brochure "Wees niet bang" (Oecumenische Bezinning) à € 4,00
- ☐ de brochure "60 jaar NAVO" à € 1,50
- ☐ een VREDE-vlag (1 x 1,5 m) à € 10,00
- ☐ een grote VREDE-vlag (2 x 3 m) à € 50,00
- ☐ een VREDE-kaart € 0,50
- ☐ een pakketje van 50 VREDE-kaarten voor € 17,50
- ☐ VREDE-kaarsen (12 cm hoog / 6 cm diameter) à € 6,00*

U kunt natuurlijk ook bestellen via onze website/webwinkel: www.kerkenvrede.nl

* (N.B. kaarsen moeten voor € 6,75 als pakket gefrankeerd worden, onafhankelijk van het bestelde aantal kaarsen)

naam: -----

adres: -----

Postcode en plaats: -----

Na aankruisen en invullen deze bon opsturen naar:
Kerk en Vrede, Antwoordnummer 4448, 3500 VB Utrecht
(een postzegel mag, maar hoeft niet)

God is duif geworden

Waarom is uitgerekend de duif symbool van de vrede? Onze naaste burens op zeven hoog hadden twee tortelduiven en als we op het balkon zaten, werden we gestoord van het eindeloze hoe-hoe-hoe! Laat mij dan maar van een merel genieten die 's morgens in onze lijsterbes de vrede tot een lied maakt. Vredesduiven? Ze laten hun sporen niet alleen op de stenen na, maar ook erin. In de naoorlogse jaren onderging de Nieuwe Kerk op de Dam in Amsterdam een grondige restauratie. Van 1959 tot 1980 was de kerk gesloten. Veel schade was er onder andere aangericht door de 'duifjes op de Dam' van Gert en Hermien. Het ontbreekt de beesten trouwens aan eerbied voor grijze haren, want als 'drones' avant la lettre kiezen ze je kapsel als doelwit uit. De toenmalige voorzitter van de Stichting die de Nieuwe kerk beheerde, ds. W. Overbosch, was verheugd dat de kerk weer in volle glorie te bezichtigen was. Maar minder blij was hij toen bij de herdenking van de bevrijding, een Canadese delegatie oud-strijders enkele tientallen duiven liet uitvliegen. En dan had je ook nog

de verkopers van zakjes duivenvoer en vertederde toeristen omdat de duiven uit je hand eten. Duiven verstoren niet alleen de innerlijke vrede van beheerders van monumenten, maar zijn soms ook bron van burenruzie. Toen een duivenmelker vroeg of hij enkele hokken in de tuin van mijn Amsterdamse kerk mocht plaatsen, waren de reacties van de omwonenden niet van de lucht. De mus mag dan wel een woning vinden bij de tempel van de Heer, maar liever geen duiven! Ik moest onze buurtgenoot dan ook teleurstellen, zelfs de gastvrijheid van de kerk kent grenzen.

In de Winkler Prins van 1907 stond: "Tegenwoordig bestaat in ieder beschaaft land een postduivendienst voor oorlogsdoeleinden, waartoe in vestingen en andere belangrijke plaatsen duiven gehouden en afgericht worden. In Nederland resorteert de militaire postduivendienst onder den generale staf". Duiven in dienst van oorlogsdoeleinden en dan nog over 'beschaaft' spreken, dat is de ware ironie.

Als stadsmens valt het mij trouwens op dat duiven zich op hun gemak voelen in onze wereld. Boze beheerders, kleuters die duiven opjagen op het winkelplein, platgereden in het verkeer, ze liggen er niet wakker van. Het zijn net mensen! Die gooien ook maar van alles op straat, plassen wild in de Kerksteeg en vullen winkels en restaurants met dreutelgeluid. Zoals het beschaafde mensen betaamt, richten ze de jonge generatie af om via de oorlog de vrede te winnen. En net als postduiven vliegen ze over de wereld tot ze er dood bij neervallen. En ze laten hun sporen na: gekapt oerbos, vergiftigde zeeën en uitstervende diersoorten. Maar er is goed nieuws. God is duif geworden. Bij Jezus' doop in de Jordaan verschijnt een duif. Het is de duif die Noach lang geleden een jong olijfbled bracht: land in zicht! Als zelfs een duif boodschapper van de vrede kan worden, dan doet Jezus mee. En als mensen zwaarden tot ploegscharen kunnen maken, waarom zou de duif dan niet gaan zingen als een merel?

Rob van Essen